

Uvod: U ovim godinama haranja bolesti i kuge zvane Covid-19 autor ovog prigodnog eseja, ne bez tuge i očaja, često gleda na police svoje biblioteke i na knjige koje u svojoj samosti šute. Prije nekoliko sedmica pogled mi je pao na Enciklopediju Kur'āna (The Encyclopaedia of the Qur'ān) koju je kao General Editor pokrenuo, uređio i nad čijim izdavanjem je bđjela Jane Dammen McAuliffe, profesorica islamskih studija iz Sjedinjenih Američkih Država. Ova Enciklopedija Kur'āna počela je izlaziti 2001., prije dvadeset godina, u izdanju Brill (Leiden - Boston - Köln). Pasaži koji slijede povezani su u nisku jednog skromnog i posve prigodnog svjedočenja o ovom djelu koje je namijenjeno da, upravo na početku trećeg milenija po Isau al-Masihu (Isusu Kristu), označi jedan zapažen naukovni osvrt na Kur'ān - islamsku svetu knjigu. Od 2001. do 2006. pojavilo se, sve u svemu, šest velikih tomova, na blizu četiri hiljade stranica.

Ko je Jane Dammen McAuliffe? Kako rekosmo, glavna urednica ovog velikog projekta je američka

20 godina od pojave Brillove Enciklopedije Kur'āna



Pasaži koji slijede povezani su u nisku jednog skromnog i posve prigodnog svjedočenja o ovom djelu koje je namijenjeno da označi jedan zapažen naukovni osvrt na Kur'ān

Piše: ENES KARIĆ



Američka profesorica od studentskih dana istražuje Kur'ān, islam i arapski jezik
/ MATT CASHORE

profesorica Jane Dammen McAuliffe (rođena 1944. godine). Obrazovala se u klasičnim filozofskim, teološkim, religijskim i filološkim studijima (jezici: grčki, latinski, arapski...). Fakultetsko obrazovanje stekla je na Trinity Collegeu (Washington D.C.), dok je gradus magistra i doktora nauka stekla na Univerzitetu Toronto. Sve od njezinih studentskih dana u fokusu Jane Dammen McAuliffe bili su Kur'ān, islam i arapski jezik. Ova profesorica imala je i zapaženu sveučilišnu karijeru, radila je na univerzitetima Georgetown, Toronto, Emory... Na Georgetown Collegeu bila je dekanesa. Također, bila je i predsjednica Bryn Mawr Collegea, a u The Library of Congress (Kongresnoj biblioteci) bila je direktorka važnih sektora te institucije.

Islamske studije, utemeljiteljski tekstovi islama (napose Kur'ān), tumačenja Kur'āna, muslimansko-kršćanski dijalog itd. jesu najvažnija područja na kojima je Jane Dammen McAuliffe dala i daje svoje naukovne prinose. O Kur'ānu, tumačenju Kur'āna i kur'ānskim studijama objavila je veliki broj knjiga, studija i sprava. K tome, bila je i članica Vatikanske komisije za vjerske odnose sa muslimanicima, a kad je bivši Kanterberijski nadbiskup Rowan Williams pokrenuo projekt "Izgradnje mostova" među religijama (Building Bridges), profesorica McAuliffe je bila pokretačka snaga mnogih simpozija.

Dodajmo i to da je bila predsjednica Američke akademije za religiju.

Kako je došlo do Brillove Enciklopedije Kur'āna? Nekada 1993. godine profesorica McAuliffe boravila je u Leidenu, gdje se susrela sa Brillovim urednikom Perijem Bearmanom. Tada je došlo do začetnih planova za Enciklopediju Kur'āna. Uskoro su se ovom projektu pridružili profesorica Wadad Kadi i profesori Claude Gilliot, William Graham i Andrew Rippin. Formiran je urednički tim. Krenulo se na posao, dvije

stvari snažno su pokretale i urednicu i njezine saradnike: "Naši početni razgovori potaknuti su kako željom da se sumira stanje područja kur'ānskih studija na kraju 20. stoljeća, tako i zanimanjem da vidimo kako će ovo područje napredovati u novom milenijumu", kaže Jane Dammen McAuliffe u svome predgovoru (Preface) za Enciklopediju Kur'āna.

Međutim, Jane Dammen McAuliffe je, sve od samih početnih profiliranja ovog grandioznog projekta, bila svjesna mnogih osjetljivosti. Jer, kad se radi o svijetu islama i o Kur'ānu, treba najozbiljnije posjetiti činjenicu da je za muslimane Kur'ān Božija Riječ, ono "bogojavljene bez prema" ili neupitna teofanija

uvjeri islamu. Baš stoga glavna urednica McAuliffe u prologu predgovora za prvi tom Enciklopedije Kur'āna (2001. godine) biranim riječima kaže:

"Za više od milijardu muslimana diljem svijeta Kur'ān reprodukuje same Božije riječi. Slušati kako se milozvučno izgovaraju njegovi stavci, gledati kako su povećano ispisani na zidovima džamija, dodirivati stranice njegovog pisanih teksta, sve to stvara osjećaj svete prisutnosti u umovima i srcima muslimana. Tokom nebrojenih pokoljenja muslimanske po-

Od 1993. pa do pojave prvog toma 2001. godine profesorica McAuliffe okupila je veliki broj ljudi, kako pomoćnih urednika tako i saradnika koji su pisali odrednice ove enciklopedije

rodice novorođenu bebu pozdravljaju šapćući djetetu na uho riječ iz Kur'āna. Stoljećima mala djeca započinju svoje formalno obrazovanje s Kur'ānom. Sjedeći oko učitelja, ona uče oblikovati slova arapskog alfabet-a i ponavljati riječi i fraze iz kojih će razviti vlastito učenje Kur'āna. Uvjetoskoj kulturi koja uzdiže i cjeni učenje i obrazovanje, onim pojedincima koji steknu velika znanja o Kur'ānu iskazuje se duboko štovanje. Ljudi

koji čitav tekst nauči napamet tretiraju se s pijetetom. Zapravo, štovanje obilježava odnošenje većine muslimana prema Kur'ānu, radilo se o tihoj molitvi, javnom proklamiranju ili ozbiljnom proučavanju".

Ovim riječima profesorica McAuliffe je, zapravo, opisala koje sve i kakve važnosti i revnovanja prate Kur'ān u muslimanskom čovječanstvu. Na koji način, onda, učiniti Kur'ān "predmetom" enciklopedijske obrade, pa makar to bila i Brillova enciklopedija?

Od 1993. pa do pojave prvog toma 2001. godine profesorica McAuliffe okupila je veliki broj ljudi, kako pomoćnih urednika tako i saradnika koji su pisali odrednice ove enciklopedije. Ali, jedno je puki tehnički posao određivanja sistema transkripcije ili, pak, samog ustroja odrednica ove enciklopedije (nprimjer: da li da se ustroje unutar arapskog alfabetu ili uzglobe u englesku abecedu), a posve drugo pitanje je sam Weltanschauung ili "pogled na svijet" ove enciklopedije. Drugim riječima, sa svojim urednicima Jane Dammen McAuliffe je morala donijeti često teške odluke o tome da li će ova Enciklopedija Kur'āna sadržavati uz islamska i ona evropska i zapadna (kršćanska, jevrejska, ateistička, sekularna, kritička...) naučavanja ili izučavanja Kur'āna?

Evropa je odavno počela izučavati Kur'ān, vrlo često na način njegova osporavanja i pobijanja, a uz tzv. kritiku Biblije javila se i kritika Kur'āna, našta tradicionalni muslimani gledaju sa zebnjom i gnušanjem. K tome, tu je i tradicija latinskih prijevoda Kur'āna (Robert Kettonski, Marko Toledski, Ludoviko Marrači...), koji stoje u samom temelju mnogih potonjih evropskih i zapadnih prijevoda islamske svete knjige. K tome, mnogi znameniti evropski univerziteti uveli su, još davno, neku vrstu fakulteta za islamske studije, npr. Leidenski od 1593, Rimski od 1627, a Oksfordski od 1638. U okviru svojih islamskih studija imali su i predmete izučavanje Kur'āna, makar u začetnoj formi. Smije li se, onda, u pisanju jedne svjetske i referentne enciklopedije Kur'āna zanemariti sva ta učenost, bez obzira na to u kojoj mjeri je ona polemična, odbojna i nekonvergirajuća sa gledanjima tradicionalnih muslimanskih krugova? Očito je da se sva ova pitanja tiču ne samo metodologije već i "strategije", "politike", "teologije" i pogleda na svijet u profiliranjima enciklopedijskih odrednica koje je trebalo pisati za ovu Enciklopediju Kur'āna.

Sa svojim uredivačkim timom Jane Dammen McAuliffe opredijelila se da ponudi jednu sintezu mnogolikih islamskih i muslimanskih, s jedne, i raznovrsnih evropskih i zapadnih (čitaj: nemuslimanskih) dostignuća u proučavanju Kur'āna, s druge strane. Vidjećemo, domalo kasnije, šta je to značilo za kompoziciju ovo-ga voluminoznoga djela.

Ali, nije baš sve išlo lahko. Jane Dammen McAuliffe posredno svjedoči da su upravo "pogled na svijet" ove Enciklopedije Kur'āna i "pluralna atmosfera" stavova i motrišta, to jest da na hiljadama stranica i u hiljadi odrednica ove enciklopedije ponude jedno svjetsko i sintetizirajuće gledanje na Kur'ān, koje oslovjava i islamsku i zapadnu gledanja, odvraćali neke muslimanske, ali i nemuslimanske profesore da saraduju u pisanju ovog djela. "Postoje kolege muslimani koji nisu učestvovali iz straha da će njihova povezanost sa Enciklopedijom Kur'āna kompromitirati njihov naučni integritet. Postoje

i kolege nemuslimani koji su okljevali iz istog razloga", kaže sa sjetom Jane Dammen McAuliffe.

Kako napisati Enciklopediju Kur'āna? Neminovno se došlo upravo do tog pitanja. Urednica Jane Dammen McAuliffe, u odjeljku Opis Kur'āna (A description of the Qur'ān) upoznaje čitateljstvo o tome da nije nimalo jednostavno napisati jednu referentnu Enciklopediju Kur'āna. Ne radi se samo o pitanju knjižkog obima Kur'āna.

Cinjenica je, naime, da islamska sveta knjiga, u usporedbi sa npr. budističkim kanonom na paliju i sanskritu i kineskim svetim knjigama, obimom nije opsežna knjiga. Čak i u usporedbi sa Biblijom (Starim i Novim zavjetom) knjižki opseg Kur'āna jeste manji. Pa ipak, sastavljanje jedne enciklopedije Kur'āna suočava se sa nizom teških pothvata i mukotrpnih poslova. Urednica je bila svjesna da se ova Brillova Enciklopedija Kur'āna neće baviti samo Kur'ānom

Sufyan al-Thawri, Sahl at-Tustari, Ibn Džarir at-Tabari, Abu I-Layth as-Samarqandi, Abu Ishaq ath-Tha'labi, al-Baghawi, Ibn Atiyya, Ibn al-Džawzi, Ibn Kathir, as-Suyuti... K tome, tu su i az-Zamahšari, ar-Razi, al-Baydawi, an-Nasafi itd, a iz šijske tradicije al-Ayyashi, al-Qummi, at-Tusi, al-Tabarsi. Prigodna narav ovog eseja ne daje nam prostora da navedemo sve znamenite muslimanske komentatore Kur'āna, davne i "moderne" (Abduhu, Rida, Qutb, Tabatabai...), na koje se meritorno poziva ova Brillova Enciklopedija Kur'āna.

Ali, slijedeći svoj holistički pristup i profilirajući djelo za opću upotrebu, urednica je omogućila da se ova enciklopedija, također, poziva i na radikalna (i manje radikalna) imena evropske orientalistike: Gustav Weil, Theodor Nöldeke, Abraham Geiger, Hartwig Hirschfeld, Ignaz Goldzher, Gotthelf Bergsträsser, Otto Pretzl, Richard Bell, Arthur Jeffery, Rudi Paret...

Na neki način Enciklopedija Kur'āna odražava atmosferu da na tom velikom prostoru, od Urala do Los Angelesa, živi i radi više od šezdeset miliona muslimana

Ijubopitljivi čitatelj želi pronaći nešto konkretno, recimo ptice (birds) oslovljene u Kur'ānu, Enciklopedija Kur'āna ih vraća na osnovnu odrednicu Animal life. Isto je, npr. i kad se traži odrednica hudhud (hoopoe) - pupapac. Isti princip primijenjen je i kad su posrijedi biljke, voće, povrće... spomenuti u Kur'ānu. Sve će se naći pod odrednicom Agriculture and Vegetation. Tu će se naći kur'ānski podaci npr. o palmama i datulama (date palm, dates, nakhil) ili pak o tikvi (pumpkin, yaqtin) itd.

Sesti tom Enciklopedije Kur'āna je ste ključ za korištenje ovog opsežnog djela. Tu su indeksi imena, pojmove, odrednica, tema svih kur'ānskih sura... Tu je i opći indeks Kur'āna, on donosi sve korijene kur'ānskih riječi prema alfabetu arapskog jezika. Numeracije koje stoje uz te korijene riječi precizno ukazuju na stranice gdje se šta spominje. Kad se Enciklopedija Kur'āna čita uz pomoć njezinog šestog toma, stiče se dojam da od blaga kur'ānskog vokabulara ništa nije izostavljeno niti zanemareno.

Također, ova Enciklopedija Kur'āna daje snažan utisak savremenosti i sinhronije. Na njezinim stranicama obrađen je islamski i muslimanski modernizam na planu kur'ānskih studija, obrađeno je naučno tumačenje Kur'āna, prikazani su gotovo svi važni prijevodi Kur'āna koji su se pojavili do 2001 - 2006. godine... Sve u svemu, Enciklopedija Kur'āna na jednom mjestu daje jednu zaokruženu povijest Kur'āna, pregled škola recepcije Kur'āna, bogato uređene bibliografije na kraju svake odrednice itd. A da i ne govorimo o tome da hiljade stranica ovog djela donose, na pregledan način, prava obilja stručne terminologije koja je u službi herme-neutike i egzeze Kur'āna.

Na kraju, u vezi sa ovom Enciklopedijom Kur'āna želimo istaći ove dvije ili tri stvari. Prvo, kad god mi muslimani osjetimo nelagodu pri čitanju radikalnih orientalističkih tretmana Kur'āna, trebamo se prisjetiti i raskošno doneesenih tumačenja Kur'āna od slavnih imena muslimanskog klasičnog i savremenog komentiranja Kur'āna. Jane Dammen McAuliffe nije bila škrtka u prikazivanju oceana islamskoga tafsira i ta'wila.

Drugo, ova Enciklopedija Kur'āna, ako se čita u svojoj cjelini, pomoći će savremenom muslimansko-kršćanskom dijalogu. Vjere su tu da se iz njih vjeruje, nauke su tu da se iz njih dokazuje i raspravlja. Enciklopedija Kur'āna pokazala je da čovjek, ako hoće, može prebivati u ugodnim hladovima i vjere i nauke.

Treće, autor ovog prigodnog eseja ne zna da li je ikada neka muslimanka, univerzitetska profesorica, uredila i objavila jednu voluminoznu enciklopediju Biblije u kojoj bi, na nekom svjetskom jeziku, arapskom, engleskom, ruskom, francuskom, njemačkom... i sl., donijela, između ostalog, povijest muslimanskih i evropskih recepcija Biblije. Čini mi se da će Jane Dammen McAuliffe još dugo čekati na tu svoju muslimansku posestrimu.

Trud koji je uložila profesorica Jane Dammen McAuliffe u sastavljanju i objavljuvanju Enciklopedije Kur'āna pokazuje njezinu želju da okupi muslimanske i nemuslimanske umove za jednom intelektualnom trpezom. Jane Dammen McAuliffe podsticala ih je da pritom traga-ju za onom "Riječu koja je ista/jednaka i nama i vama" (Kur'ān, 3:64). (...)



Jane Dammen McAuliffe imala je zapaženu sveučilišnu karjeru

kao takvim već i njegovim obrednim, ritualnim, etičkim, pravnim, svjetozorskim itd. važenjima, značenjima, revnovanjima i tumačenjima. A i ta važenja, značenja i tumačenja dopiru do nas iz gotovo petnaest stoljeća. Morala se imati u vidu različitost vremena, epoha, gledanja i stavova koji postoje ne samo kod muslimana već i u Evropi i na Zapadu.

A tu je i pitanje samog temelja muslimanskog odnosa prema Kur'ānu. "Jedan od članaka muslimanske vjere i vjerovanja je taj da Kur'ān jeste Kur'ān samo u arapskom jeziku. Kad se prevede, prestaje biti 'vrla Božija riječ' i postaje naprsto jedno tumačenje arapskog izvornika", izjavljuje Jane Dammen McAuliffe.

Dakle, ova i druga pitanja bilo je nužno osloviti kako bi se ova Enciklopedija Kur'āna pozicionirala kao jedno plodotvorno objedinjavanje povijesti i sadašnjosti, dijahronije i sinhronije, retrospektive i perspektive, sve to u dometima islamsko-muslimanske i kršćansko-zapadne učenosti itd.

Sve su to bili razlozi da urednica ove enciklopedije otvoriti njezine stranice za doista impozantan broj islamskih i muslimanskih komentatora Kur'āna: Ibn Abbas, al-Hasan al-Basri, Muqatil b. Sulayman,

Naravno, teško je muslimanu (pa i ovakvom kakvom se osjeća autor ovog prigodnog eseja) čitati one stranice ove enciklopedije koje, do u najsjajnije detalje, rastavljuju i analiziraju riječi, tačke i zareze Kur'āna! Kur'ān je tu, u tim radikalnim orientalističkim analizama, stavljen pod povećala velika kao najveći teleskopi. Kao da se tu traga, Bože sačuvaj, za DNK koju Kur'ān sadrži. Neko je nekada usporedio ovakve analize Kur'āna sa traganjem za DNK od Isaa al-Masiha (Isusa Krista) u Crkvi Svetoga Groba u Jerusalemu. Potraga za DNK Isusa Krista kod tradicionalnih kršćana i tradicionalnih muslimana proizvela bi tugu i očaj.

Ali, nije tačno niti je istina da je uvrštavanjem radikalnih orientalističkih pogleda na Kur'ān Jane Dammen McAuliffe htjela uvrijediti muslimane. Ko god bi tako pomislio, učinio bi joj nepravdu. Urednica je htjela, i u tome uspjela, ponuditi svjetsko mnogoglasje o Kur'ānu. Jer, Kur'ān je moćna knjiga, onaje oslovila mnoge strane svijeta, a i mnoge strane svijeta su reagirale na Kur'ān. Kako god je nama muslimanima draga što hiljade stranica ove Enciklopedije Kur'āna nude islamsko i muslimansko mnogoglasje o Kur'ānu, koje privlači našem umu, duhu i duši, tako isto

Kur'āna ima jednu svoju stariju posestrimu, Enciklopediju islama (The Encyclopaedia of Islam), koja kontinuirano izlazi u Leidenu. Od 1913. do danas pojavilo se nekoliko proširenih i inoviranih izdanja. Ali, ovo posestrimstvo ne znači da Enciklopedija Kur'āna (2001 - 2006) na način muqallida slijedi svoju stariju posestrimu, Enciklopediju islama.

Naprotiv, kur'ānske studije u islamskom svijetu, Evropi i na Zapadu, doživjele su procvat. Engleski jezik je tokom druge polovine dvadesetog stoljeća postao glavni na polju kur'ānskih studija. Veliki broj univerziteta od Urala do Los Angelesa imaju odsjeke za islamske studije. Na neki način Enciklopedija Kur'āna odražava atmosferu da na tom velikom prostoru, od Urala do Los Angelesa, živi i radi više od šezdeset miliona muslimana. Ono što se naziva zapadnom hemisferom svijeta danas ima jednu snažnu islamsku i muslimansku komponentu.

Možda baš poradi toga Enciklopedija Kur'āna slijedi engleski abecedni poredk. Stotine odrednica koje se, izravno ili neizravno, odnose na Kur'ān, nižu se u poretku A - B - C - D... Naprimjer, sve životinje koje se spominju u Kur'ānu oslovjene su u odrednici Animal life. Kad